

vierde deel van Troelstra's *Gedenkschriften* aan het politiek systeem bijzonder reliëf te geven. Van der Goes van Naters zou zijn eigen accenten leggen ten aanzien van de socialistische staatsopvatting. De publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie na 1945 en haar ontstaansgeschiedenis wordt mede aangestipt.

Op enkele onjuistheden moge nog gewezen worden. De op bladzijde 11 geciteerde uitspraak van Domela Nieuwenhuis is niet reeds in 1871 gedaan, maar pas na 1878 (in de *Werkmansbode*). Dat na het SDAP-congres van 1906 partijbestuur en Volk-redactie van marxisten 'gezuiverd' werden door een overwinning van Troelstra, lijkt niet de juiste formulering (47): er was immers sprake van een zich terugtrekken in 'dienstweigering'.

A.F. Mellink

A.K. Koekkoek, *Partijleiders en kabinetsformatie. Een rechtsvergelijkende studie over de rol van partijleiders bij de kabinetsformatie in Engeland, West-Duitsland, België en Nederland* (Deventer: Kluwer, 1978, 666 blz., f60,—, ISBN 90 268 1045 8).

Deze aan de Vrije Universiteit verdedigde dissertatie is een gigantische compilatie van wat een beoefenaar van het staatsrecht in de juridische, politicologische en historische literatuur aan relevante gegevens heeft aangetroffen ten aanzien van het thema partijleiders en kabinetsformatie in België, de Bondsrepubliek, Engeland en Nederland. In het kort wordt de geschiedenis geschetst van de regeringsstelsels en van de partijen in deze landen, waarbij het accent ligt op de periode na 1945. Daarna wordt uitvoerig de positie van de partijleiders behandeld. Hun leiderschap berust doorgaans op de combinatie van functies in regering, volksvertegenwoordiging en partij. Een cumulatie van deze functies komt steeds minder voor.

Vervolgens behandelt de auteur de procedures voor het aftreden van de regering en de ontbinding van de volksvertegenwoordiging, de verkiezingsprogramma's, de selectie van kandidaten, het zittende kabinet als inzet bij de verkiezingen en de discussie over de kabinetsformatie als onderdeel van de verkiezingsstrijd. De nadruk ligt echter op de systematische ontleding van de procedures die bij de kabinetsformatie worden gevolgd en op de beschrijving van de verschillende stadia van het formatieproces, te beginnen met de consultatie van de fractievoorzitters door het staatshoofd en eindigend met de regeringsverklaring en de presentatie aan de volksvertegenwoordiging of de investituur. Bij de beschrijving van de recente kabinetsformaties in Nederland volgt Koekkoek de gebeurtenissen soms van uur tot uur. Zijn bronnen zijn behalve kamerstukken en perspublicaties ook vertrouwelijke correspondentie die de partijen ter inzage hebben gegeven en interviews met de hoofdpersonen.

In zijn inleiding legt Koekkoek uit dat hij zijn onderwerp als jurist, niet als sociaalpsycholoog, politicoloog of historicus wil behandelen. Dit houdt in dat bijvoorbeeld de persoonlijkheid van de partijleiders en de psychologische factoren die bij een kabinetsformatie een rol spelen buiten beschouwing blijven. Evenmin besteedt de auteur aandacht aan het machts-element of toetst hij het gedrag van betrokkenen aan sociaal-wetenschappelijke theorieën, een aanpak die men van een politicoloog zou hebben verwacht. Een historische benadering van het onderwerp zou betekenen dat de kabinetsformaties niet los naast elkaar worden beschreven, maar in onderling verband gebracht, zodat er een ontwikkeling zichtbaar wordt. Koekkoek beperkt zich echter strikt tot de juridische aanpak. Dit houdt in dat hij zich tot taak stelt in het proces van de kabinetsformatie alleen de juridische elementen te isoleren en vervolgens te benoemen. Daarbij staan de taken en bevoegdheden

centraal die de partijleiders toekomen op grond van het staatsrecht of van het interne partijrecht.

Vervolgens brengt de auteur op 500 pagina's allerhande informatie, ook historische, over zijn onderwerp bijeen en ordent die in hoofdstukken, paragrafen, subparagrafen en genummerde alinea's, een werkwijze die dit boek weliswaar tot een gemakkelijk naslagwerk maakt, maar ook het onderwerp in kleine stukken en brokken uiteen laat vallen. Een beoogd levert het niet op.

Eén hoofdstuk is gewijd aan de vergelijking van de rol van de partijleiders bij een kabinetsformatie in de vier landen. Voor zijn comparatieve beschouwingen kiest Koekkoek als vast gezichtspunt de wijsbegeerte en rechtsfilosofie zoals deze door H. Dooyeweerd in diens *Wijsbegeerte der wetsidee* zijn geformuleerd en voor wat de rechtsfilosofie betreft verder is ontwikkeld door de juridische methodoloog H.J. van Eikema Hommes. Ter inleiding vat de auteur de theorieën van de klassieke liberale denkers over staat, gezag, machtscheiding en representatiebeginsel samen om vervolgens te concluderen dat de principes van het parlementaire stelsel een uitdrukking zijn van de vrijheidsidee die in het politieke liberalisme centraal staat (500). Deze gemeenschappelijke inspiratie is echter schijn. In de ideologie van het politieke liberalisme zijn namelijk twee tegenstrijdige motieven werkzaam: natuur en vrijheid die - aldus de theorie van Dooyeweerd - het gevolg zijn van de secularisering van de bijbelse grondmotieven van schepping, zondeval en verlossing. Binnen dit theoretische kader zet Koekkoek de juridische aspecten van zijn onderwerp af tegen de veertien andere aspecten uit het systeem Dooyeweerd — Van Eikema Hommes, zoals biotische, logisch-analytische en sociale aspecten. Dan volgt de vergelijking waarbij de feiten en gegevens die op de voorgaande 500 pagina's per land zijn behandeld in gecompriëerde vorm opnieuw worden vermeld, nu echter geordend per trefwoord zoals: partijvoorzitter, verkiezingsleider, aftreden van een kabinet, zetelverdeling enz. Er wordt niet getoetst of gewogen, de feiten worden eenvoudig naast elkaar geplaatst.

In een slothoofdstuk opent de auteur een 'Perspectief voor de rol van de partijleiders bij de kabinetsformatie in Nederland'. Hij bepleit daarin dat de politieke leider van een partij ook wanneer hij deel van het kabinet is gaan uitmaken, zijn kamerlidmaatschap behoudt. Wanneer hij als minister aftreedt, kan hij het voorzitterschap van de fractie weer op zich nemen. Om de band tussen minister, fractie en partij te versterken zou er per partij een contactcommissie ingesteld moeten worden, waarvan de politieke leider voorzitter is. Van deze commissie zouden verder geestverwante ministers, de fractievoorzitter, een of meer leden van de fractie, de partijvoorzitter en een delegatie van het partijbestuur deel moeten uitmaken.

In dit tijdschrift worden boeken in de eerste plaats beoordeeld op hun betekenis voor de geschiedwetenschap. Het lijkt mij dat de historicus met de geweldige hoeveelheid materiaal die in dit boek bijeengebracht is en geordend volgens criteria die vreemd zijn aan het historisch bedrijf, weinig kan beginnen. De verdiensten van dit werk als rechtsvergelijkende studie kan ik niet beoordelen.

C.B. Wels

P.C. Emmer en H.L. Wesseling, ed., *Reappraisals in Overseas History* (Leiden: Universitaire pers, 1979, 248 blz., ISBN 90 6021 444 7, gebonden en 90 6021 447 1, ingenaaid).

Deze tweede bundel in de serie 'Comparative Studies in Overseas History' van de Leidse werkgroep voor de geschiedenis van de Europese expansie is gewijd aan de ontwikkelingen